

ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ ЯК УМОВА ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ОСВІТИ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

PARTNERSHIP INTERACTION AS A PREREQUISITE FOR THE DEMOCRATIZATION OF EDUCATION: A SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECT

Стаття присвячена дослідженню соціально-психологічних аспектів партнерської взаємодії як умови демократизації освіти. Зазначено, що демократизація Нової української школи – це не лише завдання для втілення або теоретико-методологічна модель, соціально-психологічний принцип, але й особистісна цінність, а також практичний інструмент формування нової генерації свідомих громадян, здатних діяти у відкритому, вільному, демократичному суспільстві. Проаналізовано напрацювання вітчизняних і зарубіжних дослідників щодо розгляду поняття партнерської взаємодії як соціально-психологічної умови демократизації освіти. Партнерську взаємодію розглянуто як демократичний спосіб співпраці всіх суб'єктів освітнього процесу, заснований на повазі до особистості, довірі, розподіленому лідерстві й спільній відповідальності за результат такої взаємодії. Розкрито основні ознаки партнерської взаємодії, як-от: діалогічність, взаємна повага, спільна відповідальність, психологічна безпека, підтримка та мотивація. З метою забезпечення ефективної реалізації демократичних принципів в освіті через створення сприятливих соціально-психологічних умов для всебічного розвитку особистості та побудови партнерських взаємин представлено модель реалізації партнерської взаємодії як соціально-психологічної умови демократизації освіти. Визначено основні компоненти запропонованої моделі: ціннісно-смісловий, комунікативно-регулятивний, емоційно-чуттєвий, організаційно-розвивальний, діагностико-аналітичний. Окреслено критерії оцінювання партнерської взаємодії: рівень суб'єктності учасників освітнього процесу, спроможність суб'єктів взаємодії до вияву власної думки, результативність міжособистісної взаємодії, рівень соціально-психологічного добробуту, рівень відкритості та доступності освітнього середовища, ступінь участі учасників взаємодії в ухваленні рішень.

Ключові слова: партнерська взаємодія, демократизація, освітній простір, соціально-психологічна умова, модель реалізації партнерської взаємодії, критерії оцінки партнерської взаємодії.

The article is devoted to the study of socio-psychological aspects of partnership interaction as a prerequisite for the democratization of education. It is noted that the democratization of the New Ukrainian School is not only a task to be implemented or a theoretical-methodological model, a socio-psychological principle, but also a personal value and a practical tool for shaping a new generation of conscious citizens capable of acting in an open, free, democratic society. The scholarly contributions of both national and international researchers to the conceptualization of "partnership interaction" as a socio-psychological condition for the democratization of education have been systematically analyzed. Partnership interaction is considered as a democratic way of cooperation among all participants in the educational process, based on respect for the individual, trust, distributed leadership, and shared responsibility for the outcomes of interaction. The main characteristics of partnership interaction are revealed: dialogical interaction, mutual respect, shared responsibility, psychological safety, support, and motivation. In order to ensure the effective implementation of democratic principles in education through the creation of favorable socio-psychological conditions for the comprehensive development of the individual and the establishment of partnership relations, a model for implementing partnership interaction as a socio-psychological prerequisite for the democratization of education is presented. The main components of the proposed model are identified: value-semantic, communicative-regulatory, emotional-perceptual, organizational-developing, and diagnostic-analytical. The criteria for assessing partnership interaction have been delineated as follows: the degree of subjectivity of participants in the educational process; the capacity of the actors involved to articulate and defend their own viewpoints; the effectiveness of interpersonal interaction; the level of socio-psychological well-being; the openness and accessibility of the educational environment, and the extent of participants' involvement in decision-making processes.

Key words: partnership interaction, democratization of education, educational environment, socio-psychological prerequisite, model for implementing partnership interaction, criteria for assessing partnership interaction.

УДК 159.922.6:37.018

DOI <https://doi.org/10.32782/hbts.77.2.38>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Петренко І.В.

к.психол.н., провідний науковий співробітник

відділу психології спілкування
Інститут соціальної та політичної психології

Національної академії педагогічних наук України

ORCID ID: 0000-0002-5900-0852

Постановка проблеми. Демократизація освіти – одне із ключових завдань, що постають перед Новою українською школою. Це завдання спрямовано на створення сучасного освітнього середовища, орієнтованого на розвиток дитини з урахуванням її можливостей та інтересів. Реалізація у шкільному середовищі основ демократії сприятиме формуванню активної і відповідальної особистості, партнерству між учасниками освітнього процесу, становленню критичного мислення та громадянської свідомості суб'єктів взаємодії, поважанню прав людини, втіленню інно-

вацій, інклюзивності й рівного доступу до якісної освіти незалежно від соціального походження, статі, стану здоров'я чи національності [5]. Варто зазначити, що демократизація Нової української школи – це не лише завдання для втілення або теоретико-методологічна модель, соціально-психологічний принцип, але й особистісна цінність, а також практичний інструмент формування нової генерації свідомих громадян, здатних діяти у відкритому, вільному, демократичному суспільстві [9].

Метою дослідження передбачено розгляд поняття партнерської взаємодії як соціально-пси-

хологічної умови демократизації освіти у процесі становлення Нової української школи, представлення моделі її реалізації в освітньому просторі. Для реалізації поставленої мети застосовано такі **методи** наукового теоретичного дослідження: аналіз, систематизацію і узагальнення наукових даних, моделювання.

Результати дослідження та їх обговорення.

Процес демократизації освіти визначається науковцями як упровадження демократичних засад, принципів, цінностей в організацію системи освіти. До демократичних принципів, цінностей чи вмінь відносять такі: спілкування в багатокультурному суспільстві, здатність вирішувати конфлікти, обстоювати власну позицію, критично мислити, ставитися з повагою до культурного розмаїття. Їхньою основою стають свобода, рівність, братерство, солідарність, права людини, повага до людей тощо (В. Андрущенко [1]; Л. Колесник, Т. Матусевич [7] та інші). До принципів демократизації освіти зазвичай відносять: співробітництво, різноманітність, відкритість, самоорганізацію, рівні можливості, що впроваджуються на рівні окремої особистості, взаємодії, освітнього закладу, суспільства й держави (С. Гончаренко [4]).

Проблемам гуманізації системи освіти присвячено також праці плеяди провідних вітчизняних учених, в яких акцентується увага на застосуванні раціогуманістичного підходу в методології психологічної науки (Г. Балл [2]), розкритті психологічної суті гуманізму у вихованні особистості, яке ґрунтується на сучасних філософсько-гуманістичних ідеях існування людини (І. Бех [3]), соціальному партнерстві (Н. Ничкало [8]), педагогічній майстерності (І. Зязюн, В. Семиченко [12]) та іншому. Стосовно розвитку демократії в освіті, особливу увагу українські дослідники звернули на такі поняття, як «демократичні цінності» в освіті (свобода, відкритість, толерантність), «демократичні принципи» в освіті – рівні можливості, співробітництво, різноманітність, відкритість, регіоналізація, громадське управління, самоорганізація (Л. Ордіна [10]); «процеси демократизації» в освіті, що пов'язуються насамперед з необхідністю розвитку критичного мислення, де увагу сфокусовано на базових постулатах «Реджо-педагогіки», а освіта вважається місцем зустрічі для вирощування свободи, демократії та солідарності (Г. Куц [6]), «оновлення методів, прийомів навчальної діяльності», заснованих на партнерських відносинах, принципах рівноправного діалогу учитель – учень, наявності альтернатив і можливості вибору (І. Постоленко [13]). До того ж у наукових розвідках розглядаються питання «освіти для демократії» та «громадянської освіти».

Зарубіжними дослідниками «освіта для демократичного громадянства» розглядається як інтегрований напрям, що керується трьома основними підходами – «навчання про демократію та права людини», «навчання через демократію та права людини», «навчання для демократії та прав

людини», в основі яких – принципи активного навчання та діяльної участі суб'єктів у процесі ухвалення рішень (Р. Голлоб, Т. Хаддлестон, П. Крапф, Д. Роу, В. Таелман, М.-Х. Салема, В. Спажич-Врках [11] та інші). Демократизацію освіти визначають як спосіб залучення до суспільного життя, спільного спілкування та досвіду (P.R. Carr [16]); як спосіб життя – бути активним громадянином на основі таких цінностей, як солідарність, справедливість, самовизначення (Н. Biseth [15]); як становлення «соціального громадянина», індивіда, який перебуває в постійній інтеракції з іншими та здатний до рефлексії (D. Zyngier [17; 20]); як суспільну структуру, спосіб політичної організації суспільства, громадянську активність, залучення учнів до дискусій і дебатів (J. Westheimer [19], Н. Biseth [15]; G.E. Fischman, P. McLaren [18]).

Отже, усебічний аналіз стану розроблення проблеми вказує на те, що питання вивчення соціально-психологічних умов демократизації освіти в контексті впровадження концепції «Нова українська школа» (далі – НУШ) у сучасних наукових розробках розкрито не досить і потребує подальшого розгляду. Це питання більш детально вивчається в межах виконання співробітниками відділу психології спілкування Інституту соціальної та політичної психології НАПН України наукової роботи за темою «Соціально-психологічні умови демократизації освіти у процесі становлення Нової української школи». У законодавчому та методичному полі НУШ партнерську взаємодію розглядають як демократичний спосіб співпраці всіх суб'єктів освітнього процесу, заснований на повазі до особистості, довірі, розподіленому лідерстві й спільній відповідальності за результат взаємодії. Відзначається шість базових принципів партнерської взаємодії: повага, доброзичливість, довіра, діалог, лідерство та рівність сторін в ухваленні рішень [14].

Серед основних ознак партнерської взаємодії можна визначити такі, як: *діалогічність* – вільний обмін думками, ідеями; *взаємна повага* – визнання гідності кожного учасника процесу взаємодії незалежно від віку, посади чи статусу; *спільна відповідальність* – взяття чи покладання обов'язків у плануванні, реалізації та оцінюванні результатів взаємодії на всіх учасників освітнього процесу; *психологічна безпека* – створення емоційно комфортного освітнього середовища; *підтримка й мотивація* – підкріплення, зміцнення стосунків, наставництво, яке надихає, а не лише контролює.

Зауважимо значення партнерської взаємодії для демократизації освіти. Серед важливих умов можна визначити такі: 1. Формування демократичної культури в освітньому середовищі – учасники взаємодії вчать висловлювати свої думки, поважати інших, брати участь у спільних рішеннях. 2. Сприяння розвитку автономії та самореалізації особистості – партнерські стосунки дають змогу учням бути активними учасниками навчального процесу, а не пасивними виконавцями норм і пра-

вил. 3. Зміцнення взаєморозуміння між учасниками освітнього процесу – відкритість і доброзичливість у спілкуванні знижують рівень конфліктності, сприяють ефективній співпраці. 4. Підвищення якості освіти – завдяки спільному плануванню, зворотному зв'язку й узгодженню очікувань покращуються мотивація учнів і професійне зростання педагогів. 5. Сприяння інклюзивності та рівним можливостям – партнерська модель взаємодії враховує індивідуальні потреби кожного її учасника та підтримує різноманітність.

З метою забезпечення ефективної реалізації демократичних принципів в освіті через створення сприятливих соціально-психологічних умов для всебічного розвитку особистості та побудови партнерських взаємин нами було розроблено модель реалізації партнерської взаємодії у просторі освіти. Модель реалізації партнерської взаємодії як соціально-психологічної умови демократизації освіти – це така особлива структура, яка інтегрує окремі соціально-психологічні чинники в системній організації та розвитку освітнього середовища на демократичних засадах. Така модель дає змогу зробити процес демократизації більш результа-

тивним, орієнтованим на розвиток особистості, міжособистісних взаємин, партнерства та соціально-психологічного добробуту всіх учасників освітнього процесу.

Модель реалізації в освітньому середовищі партнерської взаємодії як соціально-психологічної умови демократизації освіти представлено на рисунку нижче. Зазначимо основні компоненти моделі партнерської взаємодії як соціально-психологічної умови демократизації освіти. *Ціннісно-смысловий* компонент – визначення ключових цінностей: гідності, свободи, рівності, поваги, толерантності; формування спільного бачення процесу демократизації освітнього середовища. *Комунікативно-регулятивний* компонент – побудова системи партнерської взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу; залучення батьків, громади, місцевих органів влади до управління освітою; створення умов для інклюзивності та рівного доступу до освіти. *Емоційно-чуттєвий* компонент – забезпечення емоційно безпечного середовища; сприяння соціально-психологічному добробуту; підтримка розвитку емоційного інтелекту, самооцінки, самоповаги; формування нави-

Рис. 1. Модель реалізації партнерської взаємодії як соціально-психологічної умови демократизації освіти

чок ненасильницького спілкування та розв'язання конфліктів. *Організаційно-розвивальний* компонент – розвиток партнерства та застосування методів активного навчання; створення умов для участі учнів в ухваленні рішень (учнівське самоврядування); забезпечення психологічної підтримки суб'єктів взаємодії. *Діагностико-аналітичний* компонент – моніторинг соціально-психологічного клімату в закладі освіти; аналіз рівня суб'єктності учасників освітнього процесу; вивчення задоволеності учасників якістю взаємодії та освітнім середовищем.

Наприкінці викладу матеріалу розглянемо питання реалізації діагностико-аналітичного компонента представленої моделі. Цей компонент визначається як система спостереження, збору, аналізу й оцінювання ефективності партнерської взаємодії для виявлення тенденцій, відхилень від запланованих показників для своєчасного ухвалення обґрунтованих управлінських рішень у закладі освіти. Критеріями соціально-психологічного моніторингу партнерської взаємодії як умови демократизації освітнього простору можуть бути визначені такі:

- рівень суб'єктності учасників освітнього процесу, що відображає сформованість у здобувачів освіти толерантності, відповідальності, поваги до прав інших, уміння співпрацювати та врегульовувати конфлікти ненасильницьким шляхом;
- спроможність суб'єктів взаємодії до вияву власної думки в середовищі освіти;
- результативність (успішність) міжособистісної взаємодії, що розкриває характер взаємин між учителями, учнями та батьками учнів і свідчить про те, наскільки ці стосунки є партнерськими, відкритими, толерантними;
- рівень соціально-психологічного добробуту, що визначає загальну емоційну атмосферу в закладі освіти, розкриває відчуття безпеки, підтримки, довіри, взаєморозуміння в учасників взаємодії;
- рівень відкритості та доступності освітнього середовища, що розкриває те, наскільки доступною є освіта для різних соціальних груп, як ураховуються індивідуальні потреби учасників освітнього процесу;
- ступінь участі учасників взаємодії в ухваленні рішень, що дає змогу оцінити залученість учителів, учнів і їхніх батьків в управління навчальним процесом.

Означені критерії можуть застосовуватися для оцінювання партнерської взаємодії в закладах загальної середньої освіти, що сприятиме виявленню як досягнень, так і проблемних зон у процесі впровадження в освітньому середовищі демократичних змін.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило, що партнерська взаємодія є ключовою соціально-психологічною умовою демократизації освіти, оскільки вона забезпечує не лише формальне впровадження демократичних принципів

в освітній процес, а також їх практичне втілення на рівні міжособистісних відносин, ціннісних орієнтацій і соціальної поведінки учасників освітнього процесу. Встановлено, що демократизація Нової української школи має розглядатися як комплексний феномен, який поєднує методологічні засади, соціально-психологічні принципи й інструменти, спрямовані на формування покоління свідомих громадян, здатних ефективно функціонувати у відкритому демократичному суспільстві.

Запропонована модель партнерської взаємодії, що включає ціннісно-смысловий, комунікативно-регулятивний, емоційно-чуттєвий, організаційно-розвивальний і діагностико-аналітичний компоненти, створює методологічне підґрунтя для практичного впровадження демократичних підходів у сучасну освіту. Виокремлені критерії оцінки партнерської взаємодії – рівень суб'єктності, здатність до самовираження, результативність міжособистісних відносин, соціально-психологічний добробут, відкритість і доступність освітнього середовища, участь в ухваленні рішень – можуть бути використані як дієвий інструмент для моніторингу й удосконалення освітнього процесу.

Отримані результати відкривають перспективи подальших досліджень, спрямованих на емпіричну перевірку ефективності запропонованої моделі та розроблення психолого-педагогічних стратегій оптимізації партнерської взаємодії в освітньому просторі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрущенко В. Освіта як чинник формування демократичного світогляду студентів. *Нова парадигма. Філософія. Політологія. Соціологія*. 2014. Вип. 119. С. 3–12.
2. Балл Г. Орієнтири сучасного гуманізму (у суспільній, освітній, психологічній сферах). 2 вид., доп. Житомир : ПП «Рута», Волинь, 2008. 232 с.
3. Бех І. Особистість у сьвітві духовності : монографія. Київ ; Чернівці : Букрек, 2021. 244 с.
4. Гончаренко С. Демократизація освіти. *Енциклопедія освіти* / АПН України ; гол. ред. В. Кремень. Київ : Юрінком-Інтер, 2008. С. 167–168.
5. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://nvs.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/konczepczya.pdf> (дата звернення: 01.09.2025).
6. Куц Г. Демократичні принципи в освітньому процесі: політико-культурний контекст. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія «Політологія». 2018. № 2. С. 46–56.
7. Матусевич Т., Колесник Л. Демократія в освіті: ідеальне буття чи педагогічна реальність? *Філософія освіти. Philosophy of Education*. 2019. Вип. 24 (1). С. 115–127. DOI: 10.31874/2309-1606-2019-24-1-115-127
8. Ничкало Н. Українські концепції професійної освіти: тенденції і перспективи. *Педагогічні і психологічні науки в Україні*. Київ, 2007. С. 27–57.
9. Нова українська школа: соціально-психологічні технології підтримки : практичний посібник /

за ред. Г. Бевз, С. Кравчук ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-Лтд, 2021. 162 с.

10. Ордіна Л. Демократичні цінності як фактор мотиваційного забезпечення культуротворчого середовища ВНЗ. *Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія «Філософія, Психологія, Педагогіка». Київ : ІВЦ «Політехніка», 2009. № 3 (27).

11. Освіта для демократичного громадянства : посібник для підготовки вчителів з питань освіти для демократичного громадянства та освіти із прав людини (удосконалена версія – вересень 2007) / Р. Голлоб та ін. ; пер. з англ. та адапт. Л. Ващенко ; заг. ред. укр. версії Н. Протасова. Київ : Гопак, 2009. 89 с.

12. Педагогічна майстерність / І. Зязюн та ін. ; за ред. І. Зязюна. 3-тє вид., допов. і переробл. Київ : СПД Богданова А.М., 2008. 376 с.

13. Постоленко І. Демократизація освітнього процесу в Україні. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2007. № 22. С. 67–71.

14. Рибалка В., Самодрин А., Моргун В. Психопедагогічні експедиції шляхами демократизації життя особистості, освіти та громадянського суспільства / за ред. В. Рибалки. Київ : ТАЛКОМ, 2019. 280 с.

15. Biseth H. Norwegian Teacher Educators Attentiveness to Democracy and their Practices. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*. 2018. № 17 (7). P. 26–42.

16. Carr P.R. Re-thinking normative democracy and the political economy of education. *Journal for Critical Education Policy Studies*. 2010. № 8. P. 1–40.

17. Carr P.R., Zyngier D. Can education make a difference? *Experimenting with and experiencing democracy in education*. Charlotte, NC. USA : Information Age Publishing. 2012.

18. Fischman G.E., McLaren P. Rethinking Critical Pedagogy and the Gramscian and Freirean Legacies: From Organic to Committed Intellectuals or Critical Pedagogy. Committed, and Praxis. *Cultural Studies. Critical Methodologies*. 2005. № 5 (4).

19. Westheimer J., Kahne J. What kind of citizen? The politics of educating for democracy. *American Education Research Journal*. 2004. № 41 (2). P. 237–269. <https://doi.org/10.3102/00028312041002237>

20. Zyngier D. Rethinking the Thinking on Democracy in Education: What are educators Thinking (and Doing) about Democracy? *Education Sciences*. 2012. № 2 (4). P. 1–21.

Стаття надійшла в редакцію: 29.08.2025

Стаття прийнята: 13.09.2025

Опубліковано: 17.11.2025